

meets one or another locus of meta-anthropological problems, i.e. the definition of an ontology of human existence as a cultural phenomenon and, eventually, of those cultural practices that define this ontology. Ethics and aesthetics even less can be those universal regulative that prescribe some meta-ethical and meta-aesthetic realities of fashion on the horizon of human existence. This leads to the mimicry of methodological grounds, in other words, to the loss of grand narratives, as it is defined in postmodernism, to the rejection of the methodology as systemic thinking, and also requires situational, interpretive and other approaches.

Keywords: cultural practices, fashion, design, ethics, aesthetics, post-modernism.

Капитоненко А. М., соискатель, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), a321831@gmail.com

Этико-эстетические принципы компаративистского и полисистемного исследования модных инноваций и коммуникаций

Проблема методологических регулятивов, более того, принципов относительно моды не может определяться как всеобщие установки. Теория моды может быть лишь дифференциальной, то есть отмеченной в том или другом культурно-историческом контексте, который отвечает тому или другому локусу мета-антропологической проблематики, то есть в контексте определения онтологии человеческого бытия как культурного феномена и, в конечном итоге, тех культурных практик, которые определяют эту онтологию. Этика и эстетика еще в меньшей мере могут быть именно теми всеобщими регулятивами, которые прописывают на горизонте человеческого существования какие-то мета-этичные и мета-эстетические реалии моды. Это ведет к мимикрии методологических оснований, то есть потери больших нарратив, как это определяется в постмодернизме, отказа от методологии как системного мышления, а также требует ситуативного, интерпретативного мышления.

Ключевые слова: культурные практики, мода, дизайн, этика, эстетика, постмодернизм.

* * *

УДК 13:82.01

Літценберг Л. В.

аспірантка кафедри філософії, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" (Україна, Київ), littsenberglw@ukr.net

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ КОНЦЕПЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Різні дискурси ідентичності можуть бути розглянуті як взаємодоповнюючі один одного в рольовому описі ідентифікаційних механізмів, що формуються на різних структурних рівнях особистості. Метою статті є історичний аналіз змістовних значень слова "ідентичність" в філософському знанні. У соціально-філософських, соціологічних, культурологічних, психологічних дослідженнях накопичено солідний потенціал різноманітних теоретичних підходів до проблеми взаємозв'язку та співвідношення особистості і суспільства, які також можуть бути використані для поглиблення наукового уявлення про сутність ідентичності, саме тому історико-філософські передумови концепції ідентичності потребують конкретизації.

Ключові слова: ідентичність, тотожність, глобалізація, трансформація, особистість, суспільство.

На сьогоднішній день поняття "ідентичність" вживається практично всіма соціально-гуманітарними науками, від філософії і до мистецтвознавства. Крім того на фоні процесів глобалізації та полікультурності суспільства формування ідентичності особистості (соціальної, культурної, національної, професійної) стає першочерговою проблемою сучасності. Значимості ця проблематика набуває ще й завдяки соціальній і політичній ситуації сучасної України, коли відбуваються дуже важливі зміни у всіх сферах життя, аде громадяни знаходяться на складному етапі переосмислення і трансформації соціокультурної, політичної ідентичності. Процес формування ідентичності особистості є складним багатогранним процесом і теоретичне осмислення його сутності та закономірностей повинно охоплювати всі грані

розгортання і саме соціально-філософський підхід дозволяє вивести цю проблематику на рівень загального, надати поняттю "ідентичність" статусу філософської категорії та розкрити загальні закономірності та механізми формування цього поняття.

Ідентичність в глобалізованому світі стає "призмою, через яку розглядаються, оцінюються та вивчаються важливі риси сучасного життя" [4, с. 68].

В рамках психоаналітичної парадигми вивченням ідентичності займалися З. Фрейд, А. Адлер, К. Юнг, Е. Фромм, Е. Еріксон, Дж. Марсія та ін. [2; 10; 8; 9].

В соціології розвиток проблематики ідентичності знайшов відображення в роботах Р. Тернера, І. Гоффмана, П. Бергера, Т. Лукмана, та ін. Дослідження ідентичності у філософії пов'язано з дискурсом буття, його тотожності свідомості, із розвитком категорії "індивідуальність" (Аристотель, Р. Декарт, Д. Юм, Г. В. Ф. Гегель, Ф. Шеллінг, В. Гумбольдта, с. К'єркегора, Ю. Габермаса М. Хайдеггер, З. Бауман та інші) [3; 4]. Різні аспекти структурно-функціонального аналізу ідентичності представлені в роботах В. А. Ядова, А. Г. Кузнецова, Є. П. Белінської, В. С. Агеєва, М. В. Заковоротний та ін. [11; 1].

Багато вітчизняних науковців займаються проблематикою досліджень пов'язаних із поняттям "ідентичність", серед них Р. М. Айдиняна, В. П. Андрущенко, Т. С. Бердій, А. О. Кургузов, О. В. Попович та ін. [6].

Мета даної статті полягає у аналізі історико-філософських передумов формування концепції ідентичності в філософському знанні.

На сьогоднішній день в науці накопичений великий методологічний і текстологічний матеріал, в якому різні теоретичні підходи до вивчення ідентичності взаємно доповнюють один одного, виділяючи в якості об'єкта дослідження різні сторони феномену ідентичності. Еволюція вивчення проблематики ідентичності найчіткіше простежується у філософії, соціології і психології, а саме від появи перших зародкових теоретичних форм до форм самостійного теоретичного знання. Так, наприклад, психологічний підхід розглядає ідентичність як найважливіший елемент структури особистості людини і концентрується у сфері дослідження психічних механізмів процесу ідентифікації. Представники соціологічного підходу виділяють ідентичність як результат ідентифікації людини або групи людей з соціальною спільністю і досліджують соціальні механізми самовизначення індивідів у різноманітних групах. Зупинимось детальніше на історико-філософських передумовах концепції ідентичності.

Античні мислителі (Парменід, Сократ, Платон, Аристотель) підкреслювали цінність самопізнання людини, що здійснювалось в результаті власної активності людини, так і при взаємодії з іншими членами суспільства. На їх думку "самість" є атрибутом всього сущого. Так, наприклад, Парменід визначає буття як вічну і незмінну єдність, якій протистоїть рухливе різноманіття – небуття. Мислитель приходить до висновку, що буття і мислення тотожні один одному. Аристотель зазначав, що "буття кожної речі, яка позначається як первинне і сама по собі суще, і сама ця річ тотожні і становлять одне й те ж" [3, с. 197].

Представники середньовічної філософії (Августин Аврелій, Боєцій) співвідносять ідентичність перш за все з Богом, за часів Відродження ідентичність співвідносять з людською творчістю. Д. Локк пов'язує поняття ідентичність з поняттям відповідальності людини за вчинки, про які пам'ята, що дозволяє ідентифікувати їх як свої власні діяння. Д. Юм обґрунтував тезу формування ідентичності “ззовні”, доводячи, що якості людини набуваються в процесі соціалізації, в просторі соціуму і культури. Свідомість людини – *tabula rasa* (“чиста дошка”), яка підлягає “правильному” заповненню. Якості джентльмена не передаються у спадок при народженні, а формуються в процесі виховання та освіти [5, с. 30].

Р. Декарт підкреслював у своїх вченнях, що усвідомлення себе є основою існування. Він виділяв у людині дві самостійні субстанції, існування яких залежить від Бога: мислячу (душа) і протяжну (тіло). Ототожнення мислення та існування простежується при аналізі мислячої субстанції: “*cogito ergo sum*” – “мислю, отже, існую”. Намагаючись визначити взагалі природу існування, французький мислитель зазначав, що це – *res cogitans* (річ мисляча), мисляча реальність, де ні подряпини, ні тріщини між думкою і існуванням. Мисляча субстанція – думка в дії, а думка в дії – мисляча реальність [5, с. 32].

Представники німецької класичної філософії (І. Кант, І. Г. Фіхте, Г. В. Ф. Гегель) досліджували проблеми тотожності буття і свідомості проектуючи це на ідентичність людини. Так Ф. Шеллінг наголошував, що “є все є Розум, а Розум – це все. І точка зору абсолютного Знання. Єдине абсолютне Знання – абсолютна тотожність... Абсолютна тотожність нескінченна, а, отже, все, що є, тотожне” [5, с. 33].

Аналізуючи погляди Е. Гуссерля періоду трансцендентального ідеалізму, то чітко прослідковується розуміння ідентичності як спроби “прориву” до “чистої” свідомості, що не зумовленого чимось, що не відносяться до самого потоку свідомості. У потік свідомості ніщо не може проникнути ззовні, але і в потік свідомості ніщо не може перейти зовні.

С. К'єркегор висуває ідеї вибору власної історії життя, відповідальності за внутрішній вибір, створенням людиною себе тим, ким вона є, зосередивши таким чином увагу на проблематиці ідентичності передусім на автентичності (справжності) людського буття [5, с. 34].

Для актуалізації в подальшому проблематики ідентичності важливу роль зіграли представники філософії життя, які протиставляли “тілесність”, “натуральність” людини і “штучність” нав'язуваних людині ідентичностей. З позиції екзистенціалізму ідентичність є продуктом внутрішніх переживань і внутрішній діяльності людини.

Німецький науковець М. Хайдеггер так формулював закон тотожності: “ $A = A$ є твердження, що кожне A саме по собі є те ж саме по відношенню до себе”. Він також підкреслює: “Мова – будинок буття. І в ньому живе людина” [5, с. 36].

Е. Фромм надає великого значення належності людини всезагальному, важливості буття для Іншого. Він робить акцент на внутрішній потенціал людини, що дозволяє знайти себе в сучасному світі. “Мати

ідентичність – бути, а не мати ... Коли людина воліє бути, а не мати, вона не відчуває тривоги і невпевненості, породжуваних страхом втратити те, що маєш. Якщо Я – це те, що я є, а не те, що я маю, ніхто не в силах загрожувати моїй безпеці і позбавити мене почуття ідентичності” [8, с. 115].

Однак саме поняття “ідентичність” було введено лише в 60–ті роки ХХ століття Е. Еріксоном, а після виходу його основних праць “Дитинство і суспільство”, “Ідентичність: молодість і криза” стало одним з найуживаніших в філософському, соціологічному, психологічному знанні. Науковець вважав, що в кінці ХХ століття дослідження ідентичності стало таким же стратегічним завданням, яким у часи З. Фрейда було вивчення сексуальності. Інакше кажучи, він стверджував, що проблематика ідентичності виявилася настільки ж значною та важливою, якою в свій час була проблематика несвідомого [9, с. 395]. Е. Еріксон підкреслював, що головною умовою розуміння сутності ідентичності є історичність, адже ідентичність – це не результат і не досягнення, оскільки кожен індивід задіяний в потік історії і соціальних змін. Мислитель запропонував міждисциплінарний підхід, який дозволив би підійти до проблеми ідентичності відносно індивідів, колективів, культури і суспільства в цілому, застосовуючи соціологічні, психологічні, філософські дослідження у взаємодії. Еріх Еріксон визначив ідентичність як внутрішню безперервність і тотожність особистості, що визнаються Іншими. Основними функціями ідентичності є: адаптивна (“оберігає цілісність і індивідуальність досвіду людини”) і організуюча (“організація життєвого досвіду в індивідуальне Я”). Модель ідентичності Еріксона враховує як персональні компоненти ідентичності, так і вплив соціального середовища на ідентифікаційний процес. Становлення ідентичності Еріксон описує як конфігурацію, що розвивається і поступово складається в дитинстві шляхом послідовних “я–синтезів” і перекристалізацій. В ній інтегруються конституційна схильність, особливості лібідних потреб, здібності, яким віддається перевага, важливі ідентифікації, захисні механізми, успішні сублімації і здійснювані ролі. Це визначає систему цінностей, ідеали, життєві плани, соціальну роль індивіда, його активність в конкретно–історичному житті суспільства.

Як влучно зазначає Попова О. В., що “починаючи з 80–х років потік творів, що виносять у заголовок слово “ідентичність”, стає практично неосяжним. “Ідентичність” стає складовою частиною свого роду жаргону, несвідоме вживання якого перетворюється на норму наукової публіцистики й політичної журналістики” [6, с. 41].

В сучасній філософії проблема ідентичності аналізується в роботах Ю. Габермаса, В. Хесле. Так Ю. Габермас розглядає соціальну природу ідентичності та її становлення в комунікативній діяльності, головне в ідентичності, на думку В. Хесле, збереження об'єкта в часі.

Поняття “ідентичність” отримує новий зміст в межах сучасного постмодерністського дискурсу. Ж. Делез і Ж. Дерріда сумніваються у правильності висновку європейської філософської традиції, відповідно якій тотожність домінує над відмінністю, диференціацією.

Для постструктуралізму та сучасної герменевтики ідентичність – це постійне конструювання. Найбільш повно характеризує семантичну діалектику поняття “ідентичність” французького філософа П. Рікера у своїй роботі “Сам як інший” [7]. На його думку, поняття “ідентичність” має крім значення “подібність”, “тотожність” також значення – “самість”, “унікальність”, “справжність” (лат. “ipse”, англ. “selfhood”, нем. “Selbstheit”). Зауважимо, що “самість” не є тотожністю, а являє собою іншу іпостась ідентичності.

Як бачимо, в історії філософії розвиток поняття “ідентичність” здійснювалося від ідентичності як абсолютної тотожності буття свідомості, до ідентичності як конструювання людиною своєї індивідуальності.

У своїй статті Попова О. В. зазначає, що інтелектуальна історія слова “ідентичність” є досить складною. Воно пройшло шлях від давньогрецького займенника “αὐτό” (“само”) до статусу однієї з найважливіших категорій у філософських системах Платона та Аристотеля – “ταυτότης” (“тотожність”); а також наводить лаконічну класифікацію парадигм формування поняття “ідентичності” в філософському знанні на основі історичного аналізу значення цього терміну: космологічну, теоцентричну, новоевропейську та сучасну. Авторка зазначає, що перша парадигма є “відбиттям космологічної антропології стародавніх греків, переносить властивості людської душі на непорушну гармонію Космосу. Латинське “identitas” відбивало діалектику самості–ipse і тотожності–idem, насамперед, у сфері теологічній, як прояв таємничої вищої єдності Бога і світу, Бога і людини. Це є визначальним для другого семантичного поля (парадигми) цього терміна. Виникнення третьої парадигми пов’язане з епохою європейського гуманізму, коли слово “identitas”, поступово витісняючись національно–мовними еквівалентами, стає відбиттям індивідуальної людської самосвідомості. Апофеозом “Identität”, що розуміється як тотожність суб’єкта й об’єкта, стала німецька класична філософія. Становлення четвертої парадигми змісторозуміння терміна “ідентичність” пов’язане з психоаналізом. Е. Еріксон надає цьому слову іншого звучання, пов’язаного, насамперед, із взаємодією індивіда та суспільства [6, с. 41].

І на завершення підкреслимо ще раз, що поняття “ідентичність” є неоднозначним, саме це і є свідченням незавершеності дослідження в цій сфері. Величезна кількість значень, які співвідносяться з поняттям “ідентичність”, практично не піддається підрахунку і займає надзвичайно широке коло сфер буття і областей пізнання; крім того, досить часто значення принципові відрізняються, а інколи і взагалі суперечать один одному.

Філософське осмислення ідентичності проходить в рамках проблеми тотожності як основної характеристики буття, як зведення множини до єдиного. У класичній традиції розробкою даного питання займаються античні філософи (Парменід, Платон, Аристотель та ін.), представники середньовічної філософії (Августин Блаженний, Фома Аквінський, Микола Кузанський), мислителі Нового часу (Р. Декарт,

Б. Спіноза, Р. В. Лейбніц), представники німецької класичної філософії (І. Кант, В. Р. Фіхте, Ф. В. І. Шеллінг, Р. В. Ф. Гегель). В неklasичній філософії проблема ідентичності пов’язується з життям і існуванням людини (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер та ін.). У постнекласичній традиції проблема ідентичності заперечується, на її місце ставиться “інакшість”, “відмінність”, “множинність” (Т. Адорно, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, М. Фуко та ін.).

Самовизначення в сучасному суспільстві, співвіднесення себе з різними соціальними групами і спільнотами українського суспільства вимагають великих індивідуальних зусиль, які припускають наявність певних особистісних якостей, оскільки в процесі соціокультурної трансформації відбувається не тільки зміна зовнішніх соціокультурних відносин, але й зміна внутрішнього духовно–морального, емоційного світу людини, ціннісних орієнтирів життєдіяльності кожної особистості. Поняття ідентичності необхідне для пояснення зміни співвідношення суспільного та особистого, біологічного і соціального, автономного і громадського, нетипового та стандартного, “інакшості” і одноманітності, глобального і локального. Існує необхідність у подальшому аналізі історико–філософських передумов концепції ідентичності, зокрема, вивчення робіт вітчизняних науковців, а також дослідженні джерел формування ідентичності, їх взаємозв’язків, що дозволить осмислити особливості прояву і варіанти розвитку цього феномену.

Список використаних джерел

1. Ageev V. S. Mezhrupnovoe vzaimodejstvie: Social’no–psihologicheskie problemy / Ageev V. S. – М., 1990. – 240 с.
2. Адлер А. Индивидуальная психология / Адлер А. // История зарубежной психологии. Тексты. Под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. – М., 1986. – С.131–140.
3. Аристотель. Метафизика. Сочинения: в 4–х т. – М., 1975. – Т.1.
4. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Бауман З. – М.: Весь мир, 2004. – 188 с.
5. Зверева И. А. Идентичность как философская проблема: дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 / Зверева И. А. – М., 2010. – 179 с.
6. Попова О. В. Метаморфози терміна “ідентичність” у західній традиції / О. В. Попова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – №4. – С.37–42.
7. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер; [пер. з фр. В. Андрушко та О. Сирцова]. – К.: Дух і літера, 2002.
8. Фромм Э. Иметь или быть? / Фромм Э. – М., 1990. – 336 с.
9. Эриксон Э. Детство и общество / Эриксон Э. – СПб.: Летний сад, 2000. – 416 с.
10. Юнг К. Г. Психология бессознательного / Юнг К. Г. – М., 1994. – 320 с.
11. Ядов В. А. Социальные и социально–психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / Ядов В. А. // Мир России. – 1995. – №3–4. – С.158–181.

References

1. Ageev V. S. Mezhrupnovoe vzaimodejstvie: Social’no–psihologicheskie problemy / Ageev V. S. – М., 1990. – 240 с.
2. Adler A. Individual’naja psihologija / Adler A. // Istorija zarubezhnoj psihologii. Teksty. Pod red. P. Ja. Gal’perina, A. N. Zhdan. – М., 1986. – С.131–140.
3. Aristotel’. Metafizika. Sochinenija: v 4–h t. – М., 1975. – Т.1.
4. Bauman Z. Globalizacija. Posledstvija dlja cheloveka i obshhestva / Bauman Z. – М.: Ves’ mir, 2004. – 188 с.
5. Zvereva I. A. Identichnost’ kak filosofskaja problema: dis. ... kand. filoz. nauk: spec. 09.00.11 / Zvereva I. A. – М., 2010. – 179 с.
6. Popova O. V. Metamorfozy termina “identychnist’” u zahidnij tradicii / O. V. Popova // Nauka. Religija. Suspil’stvo. – 2009. – №4. – С.37–42.

7. Riker P. Sam jak inshyj / P. Riker; [per. z fr. V. Andrushko ta O. Syrcova]. – K.: Duh i litera, 2002.
8. Fromm Je. Imet' ili byt'? / Fromm Je. – M., 1990. – 336 s.
9. Jerikson Je. Detstvo i obshhestvo / Jerikson Je. – SPb.: Letnij sad, 2000. – 416 s.
10. Jung K. G. Psihologija besoznatel'nogo / Jung K. G. – M., 1994. – 320 s.
11. Jadov V. A. Social'nye i social'no–psihologicheskie mehanizmy formirovaniya social'noj identichnosti lichnosti / Jadov V. A. // Mir Rossii. – 1995. – №3–4. – S.158–181.

Littsenberg L. V., postgraduate student, Department of Philosophy of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute" (Ukraine, Kyiv), littsenberglw@ukr.net

Historical and philosophical background of the concept of identity

The different discourses of identity can be seen as complementary to each other in the description of role–identification mechanisms, emerging at different structural levels of personality. The purpose of article is the analysis of historical meanings of the word "identity" in philosophical knowledge. In the social and philosophical, sociological, cultural, psychological research has accumulated substantial potential of the different theoretical approaches to the relationship and the relation of the personality and society, which can also be used to improve the scientific understanding of the essence of identity. In the socio–philosophical, sociological, cultural, psychological research has accumulated considerable potential of different theoretical approaches to the problem of the relationship and the ratio of the individual and society, which can also be used to improve the scientific understanding of the nature of identity, for this reason the historical and philosophical background of the concept of identity need a specification is saved up.

Keywords: identity, sameness, globalization, transformation, personality, society.

Литценберг Л. В., аспірантка кафедри філософії, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" (Україна, Київ), littsenberglw@ukr.net

Историко–философские предпосылки концепции идентичности

Различные дискурсы идентичности могут быть рассмотрены как взаимодополняющие друг друга в ролевом описании идентификационных механизмов, формирующихся на разных структурных уровнях личности. Целью статьи является исторический анализ смысловых значений слова "идентичность" в философском знании. В социально–философских, социологических, культурологических, психологических исследованиях накоплен солидный потенциал различных теоретических подходов к проблеме взаимосвязи и соотношения личности и общества, которые также могут быть использованы для углубления научного представления о сущности идентичности, именно поэтому историко–философские предпосылки концепции идентичности нуждаются в конкретизации.

Ключевые слова: идентичность, тождество, глобализация, трансформация, личность, общество.

* * *

УДК 165.191

Лустин Ю. М.
соискатель кафедры философии,
Донецкий национальный университет
(Украина, Мариуполь), lustin56@mail.ru

Личность в аспекте переходного общества: ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНОЙ АНОМИИ

Рассматриваются наиболее актуальные проблемы, связанные с формированием, развитием и существованием личности как динамического социокультурного феномена в контексте социума транзитивного типа. Определяется роль и место личности в развитии историко–культурного процесса на его переходных этапах, а также делается акцент на таком вопросе как социальная аномия.

Ключевые слова: личность, общество, аномия, ценности.

(статья друкується мовою оригіналу)

Индивидуально–личностное и общественное начала неразрывно связаны между собой. Личность всегда существует в социуме, формируется и развивается под влиянием ряда социальных и культурных условий, кодов, норм и ценностей. Но, с другой стороны, сам социум состоит из отдельных индивидов. В переходные периоды социального развития роль личности как

направляющего фактора движения особенно важна. При этом сама личность сталкивается с целым рядом проблем, в числе которых – ценностный кризис и социальная аномия.

Целью данной статьи является анализ личности как общественного явления в контексте аномии как особенности переходного периода общественного развития.

Вопрос социальной аномии исследовался многими авторами, среди которых – специалисты по политологии, социологии, социальной философии и другим отраслям научного знания. Особо стоит отметить работы Л. Рубана [1], Р. Мертон [2], Э. Тоффлера [3], Э. Дюркгейма [4] и других. В то же время влияние социальной аномии на личность в аспекте транзитивного общества остается малоизученным и нуждается в глубоком и системном социально–философском осмыслении.

Принято считать, что личностное сознание и общество – это два противоположных полюса на шкале социально–философского знания. Соответственно, между ними существует масса различий, поскольку общество всегда представляет собой нечто целое, нечто, что нельзя свести к отдельным индивидам, которые его составляют. Исходя из принципов системного подхода, система не равна сумме своих элементов. Каждая новая человеческая система или группа создает новые социально–психологические и культурные качества, которые можно понять только исходя из рассмотрения данной системы или группы, но не через исследование отдельных индивидов.

Социальная аномия является неотъемлемым сопутствующим явлением социума транзитивного типа и выступает серьезной проблемой, с которой сталкивается личностное сознание. Понятие аномии включает в себя отсутствие четкой системы социальных норм, нарушение единства общества и культуры, в следствии чего поведение людей перестает соответствовать общественным стандартам [1, с. 114]. Характерно, что аномия проявляется не только на общем социальном, но и на индивидуально–личностном уровне.

В контексте переходного периода и доминирующей всеобщей "безнормности" личностное сознание приобретает ряд специфических черт. Прежде всего, следует отметить, что аномичный человек – это всегда человек–скептик. Для него характерна четкая ориентация на настоящий момент, на настоящее. Он не признает ни прошлого, ни будущего. И это представляется вполне логичным, если принять во внимание всю эфемерность этих понятий в условиях транзитивного периода, когда любое рациональное планирование может в следующий момент оказаться неадекватным и любая точка отсчета может оказаться фикцией.

В то же время существует точка зрения, согласно которой определенная степень аномии необходима для элементарной личностной свободы в рамках общества. Особенно актуальным это утверждение представляется при рассмотрении ситуации, когда социальные нормы становятся "слишком твердыми", теряют гибкость и тем самым ограничивают индивидуальное развитие жесткими рамками.